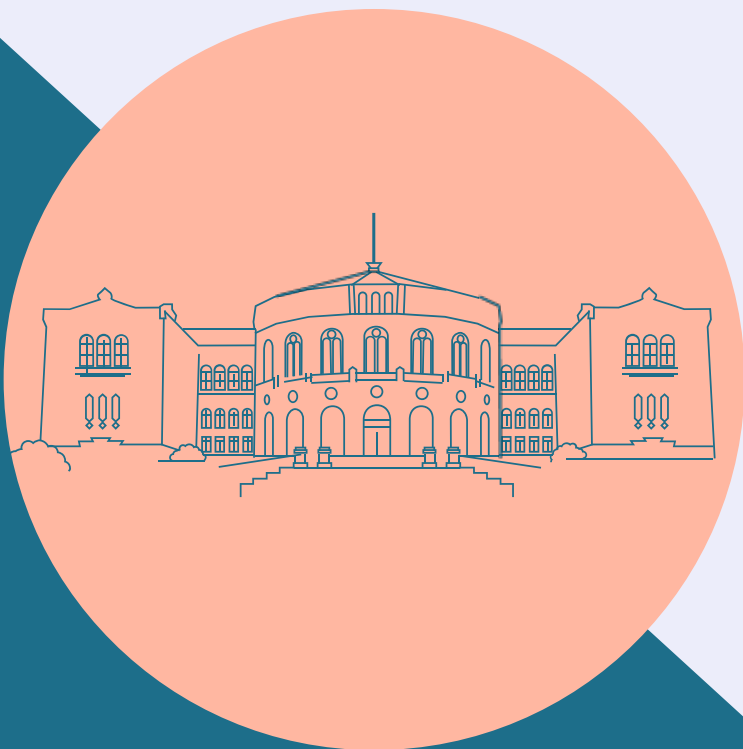

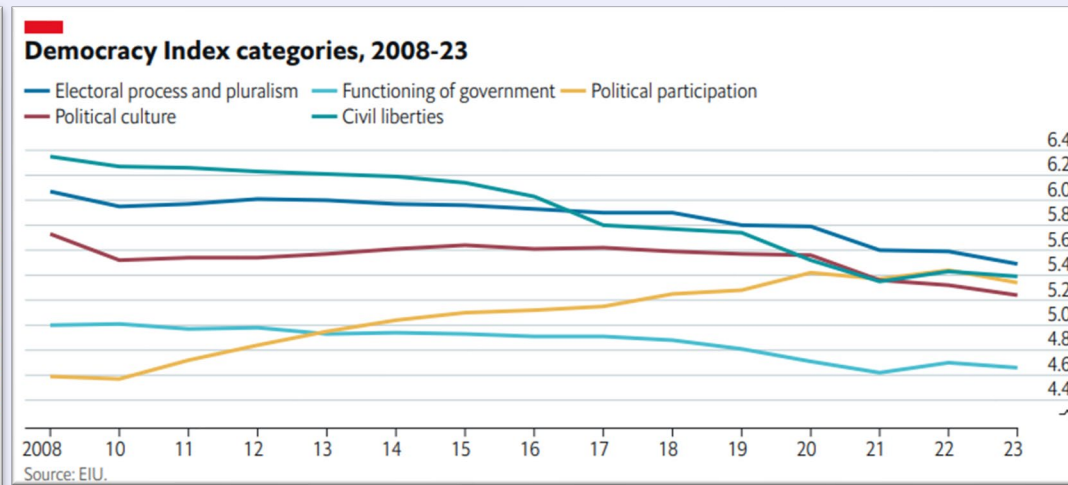
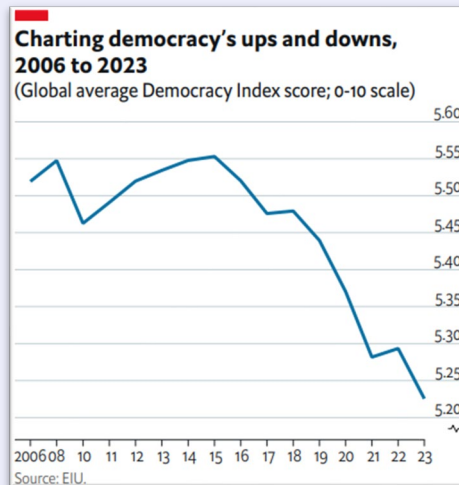
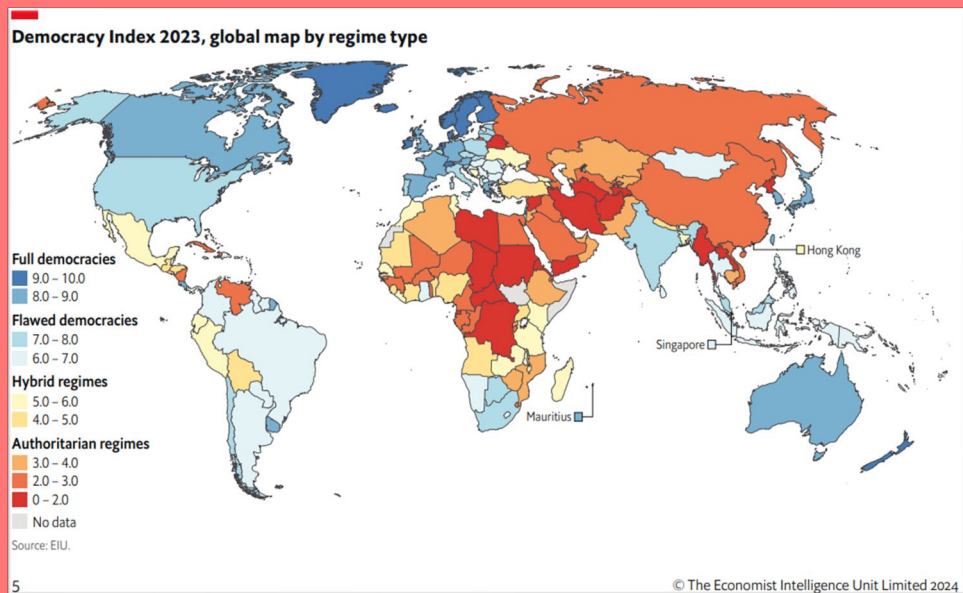
Menneskerettigheter på valgområdet

Adele Matheson Mestad, direktør i Norges institusjon for menneskerettigheter
(NIM)

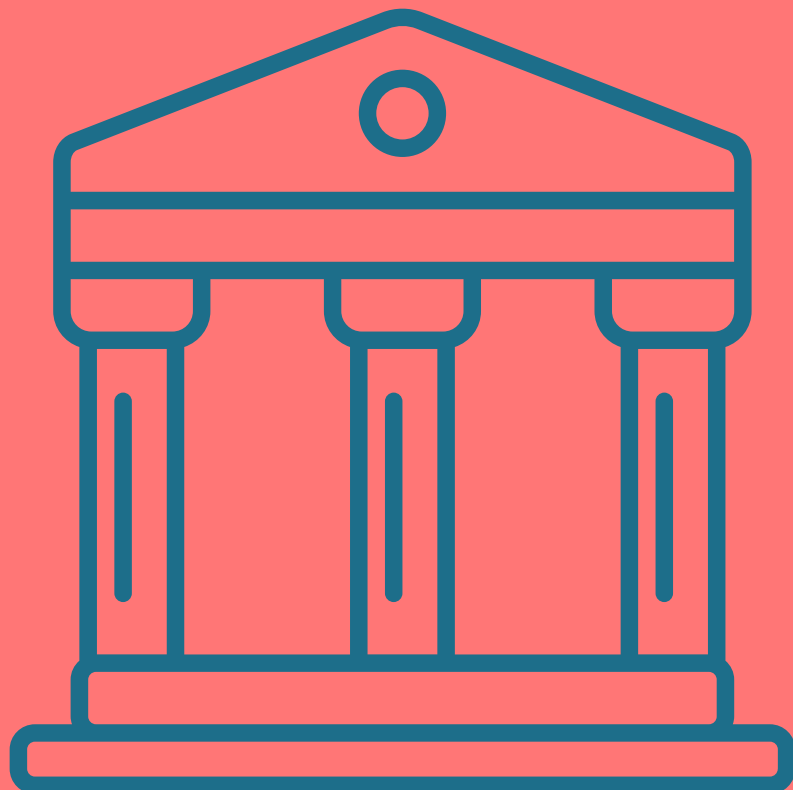
Demokrati i nedgang internasjonalt

- Et tiår med sakte og jevn nedgang
- Nedgangen er særlig stor i kategorien «civil liberties», grovt sett de politiske og sivile menneskerettighetene
- Betydelig nedgang også i kategorien «electoral process and pluralism», som tar sikte på hvorvidt valget er fritt og rettferdig

Menneskerettigheter og demokrati

- Grunnloven § 2 «Denne Grunnlov skal sikre demokratiet, rettsstaten og menneskerettighetene»
 - Tre pilarer i vårt demokratiske system.
- Demokratiet er avhengig av menneskerettighetene
 - Et fritt og åpent valg er en menneskerettighet.
 - Et fritt og åpent valg forutsetter en rekke menneskerettigheter.
 - Menneskerettighetene beskytter mindretallet mot flertallstyranne.
- Menneskerettighetene er avhengig av demokratiet
 - Rettigheter krever avveining og balansering (f.eks. sikkerhet og privatliv), som bare legitimt kan gjøres i et demokrati.
 - Demokrati og demokratisk åpenhet er en effektiv kontrollmekanisme for oppfyllelse av menneskerettighetene.

Kort historisk overblikk

- Grunnloven av 1814
 - § 49 «Folket udøver den lovgivende Magt ved Stortinget (...)»
 - Dagens § 49 «Folket utøver den lovgivende makt ved Stortinget. Stortingsrepresentantene velges gjennom frie og hemmelige valg. Innbyggerne har rett til å styre lokale anliggender gjennom lokale folkevalgte organer. Nærmere bestemmelser om det lokale folkevalgte nivå fastsettes ved lov».
- FNs Menneskerettserklæring (1948)
 - Artikkel 21(3) «The will of the people shall be the basis of the authority of government (...)».
- Den europeiske menneskerettskonvensjon (1950)
 - Tilleggsprotokoll 1 av 1952, artikkel 3 «undertake to hold free elections at reasonable intervals by secret ballot, under conditions which will ensure the free expression of the opinion of the people in the choice of the legislature».
- FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (1966)
 - Artikkel 25(b) “Every citizen shall have the right and opportunity (...) to vote and to be elected at genuine periodic elections which shall be by universal and equal suffrage and shall be held by secret ballot, guaranteeing the free expression and the will of electors”.

Vernet av retten til frie og hemmelige valg

- Menneskerettighetskonvensjoner som SP og EMKer gjennomført med forrang i norsk lov jf. menneskerettsloven. Grunnloven er vår høyeste lov og kan kun endres ved 2/3 flertall

- Forplikter også kommuner.

= Sterkt rettslig vern av retten til frie og hemmelige valg.

Hva betyr dette?

- Grunnleggende rettslige prinsipper for valg- Veneziakommisjonens anbefalinger:
 - Valget skal være fritt
 - Valget skal være hemmelig
 - Valget skal være direkte
 - Stemmeretten skal være allmenn og lik
 - Valg skal holdes med jevne mellomrom
 - Alle med stemmerett skal ha mulighet til å stemme
 - Alle med stemmerett skal kunne velges
 - Hver stemme skal ha lik vekt
 - Valgordningen skal sikre geografisk representasjon.

Ikke alle prinsipper er absolutte, og kan komme i konflikt (for eksempel geografisk representasjon vs. lik stemmevekt.)

Særlig om klageordning

- Grunnloven § 49 og EMK TP-1-3 krever at valget er fritt
 - Forutsetter en reell og effektiv prøving av valgtvister.
 - «the existence of a domestic system for effective examination of individual complaints and appeals in matters concerning electoral rights is one of the essential guarantees of free and fair elections”.
- Aktuell problemstilling
 - Opptøyer og anklager om valgfusk etter valgnederlag i flere land (Trump i 2020, Bolsonaro i 2022).
 - Ved nære valg og/eller tekniske problemer kan kontrollorganer måtte avgjøre spørsmål som er sentrale for resultatet (Bush v. Gore, 2000).
- EMD sine krav til klageordning
 - (1) organet må være upartisk;
 - (2) organets makt må være klart begrenset i lov;
 - (3) prosessen må være rettferdig, objektiv og gi et tilstrekkelig begrunnet resultat (Mugemango v. Belgia, 2020).
 - Island dømt i 2024 fordi uenigheter om telling av stemmer ble vurdert av en komite og stemt over i det nyvalgte Stortinget (Alþingi), som var ikke var tilstrekkelig upartiske . (Guðmundur Gunnarsson mfl. v. Iceland, 2024).
 - Ikke bare viktig hva realitetene er, også sikre almann tillit til at valget er fritt og rettferdig.

Hva så med kommunens ansvar?

Kommunen har plikter innenfor sitt mandat og ansvarsområde:

- Kommunens er menneskerettslig pliktsubjekt, som en del av statens myndigheter etter Grunnloven § 92.
- Må sikre menneskerettsforpliktelser innenfor sitt mandat og ansvarsområde - også i relasjon til gjennomføring av valg.
- Forutsetter også ivaretagelse av andre rettigheter:

Sikre tilrettelegging og tilgjengelighet

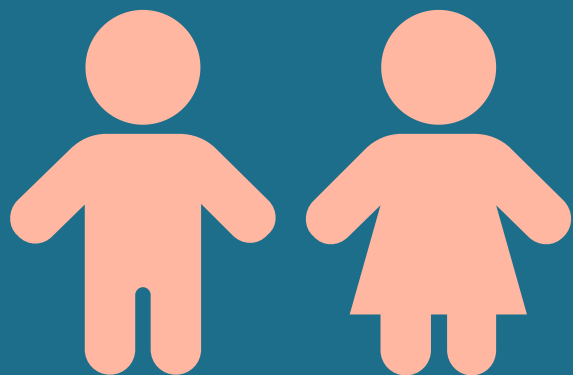
- Alle skal kunne delta i valg
 - Grunnloven § 50 «stemmerett har (...) norske borgere som har fylt 18».
 - Konvensjonen for personer med nedsatt funksjonsevne (CRP) artikkel 28 gir en rett til deltakelse i det politiske og offentlige liv, som omfatter «rett og mulighet til å avgi stemme og bli valgt».
 - Ikke bare et forbud mot formell og direkte diskriminering,
 - Krever både tilrettelegging og arbeid for å sikre bred representasjon.
- Utfordringer
 - Valgprosedyrer, fasiliteter og materiell er ikke tilstrekkelig inkluderende og tilgjengelige.
 - Behov for å styrke tilretteleggingen for blinde og svaksynte.
 - Personer med nedsatt funksjonsevne har lavere nivå av både representasjon og deltakelse.

Sikre ytrings friheten som en forutsetning for demokratiet

- Ytrings friheten som «enabling right».
- Omfatter både retten til å ytre seg og informasjonsretten (for eksempel innsyn).
- Både positive og negative forpliktelser: Tilrettelegge for bred og opplyst samtale, jf. Grunnloven 100, siste ledd.
- Sikre åpenhet om avgjørelser, tiltak, begrunnelser og annen relevant informasjon for velgere.
- Offentlige ansattes ytrings frihet.
- Demonstrasjons friheten.

Sikre barn og unges rettigheter

- Kommuner og fylkeskommuner har ansvar for barn og unges ytringsfrihet og deltakelse via skoleverket og skolevalg.
- Plikten til å vurdere hensynet til barnets beste har som funksjon å kompensere for demokratisk underskudd.
- Eksempler på det motsatte.

Demokrati er den verste
styringsformen som finnes,
bortsett fra alle de andre
som er blitt prøvd opp
gjennom tidene

Churchill

Takk for meg!

www.nhri.no/nyhetsbrev

NIM – Norges institusjon
for menneskerettigheter

NIM – Norges institusjon
for menneskerettigheter

nim_norge